

1910

Egy városrész pusztulása.

— Jegyzetek a régi Tabánról. —

Sok ócskaság állja az utját annak a heves törtétségnek, mely a modern Budapest fejlődését akarja gyorsítani. Pesten nem sok, de Budán még elég. Az ódonságok nagy tömege itt van elraktározva régi módu házak, házsorok és utcák alakjában. Az a két város-szabályozás, mely Pesten a hetvenes évek elején és a nyolcvanas évek utólján végbement, majdnem az egész régi Belvárost kiirtotta. Ami itt-ott a régi világ emlékeképen megmaradt, mind olyan dolog, amire csak szorgos böngészéssel lehet rátalálni. Egy-két régebbi vendéglő vagy kávéház, minők a Pillvax, a Borsajtó, Aranykéz, Korona, Vadáskürt, Angol királynő, Magyar király, aztán egy pár ház, mint a Magyar koronaház, Kappel-ház, Zichy-ház, Gyűlde s talán még egy-kettő, de több aztán nincs. Ezek a régi Pest még létező nevezetességei, de ezekből is néhány már bontás alatt. Valamennyihez az irodalmi, történelmi és szóbeli hagyományok több-kevesebb szála tapad s jelentőségeket épen ez okozza. Az érdeklődés számára, bár-miként alakuljanak azonban a viszonyok és a világnézetek, sohasem lesz közömbös, hogy minő élet ment végbe e falak között, micsoda vonatkozások kapcsolódnak hozzájuk s mi az, ami egykor, régebbi kultúrelét folyásában kiemelte őket az események tömkelegéből.

A mai nagyszerűségek ötven év mulva már avultságok, száz év mulva pedig az öregség patinájával bekevert misztikusságok erejével fognak hatni a jövő generáció embereire s csöppel sem lesz kisebb az érdeklődés még sem irányukban, mint a mienk a régiek iránt, mert ötven-száz éven belül emberek, események hatásai még elég elevenen élnek az irodalmi köztudatban. S végül a historikus számára mindig azok az események vannak adva, melyek néhány évtizeddel mögöttünk vannak. A főváros építkezési voltában, különösen a budai részeken, a Tabánban, Várban, Vizivárosban és Ó-Buda külső részein elég nagy számmal őriz ilyen emlékeket. De ezeknek is ma-holnap vége van. Megkezdí a sort a Tabán, melyre az ítélet már kimondatott. Csákány, ásó, balta, bontóvas dolgoznak rajta s Jerichó falait nem rombolták úgy össze Józsva hadai, mint amilyen irtás megy végbe ezen a területen, mely a budai részeknek ezideig a legérdekesebb pontját alkotta.

Nem ez az első eset még sem, hogy a Tabánra irtó hadjárat zudult. Lassan, tervszerűen történt a pusztító munka. Kezdődött előbb a Gellérthegygyel. Ennek az öreg hegynek a hátát a tabániak már a tizenhetedik század óta megrakták mindenféle apró viskókkal. Ezek voltak akkoriban az urasági lakások, mert a szegénység kielégítette igényeit azzal is, hogy barlangokat tört fel benne, nagyobb üregeit átalakította lakás céljaira és zindelyfedelű vagy csereres házikókat vert fel benne, melyek mint valami bokrá-ták, úgy mutattak messziről a Gellérthegy felparcel-lázott hátán.

Nyüzsgő élet keletkezett ezzel a Tabán fölött huzódó Gellérthegyen és a ráépített házacskák festői látványossággá varázsolták az egész területet. Ennek a panorámaszerű hatásnak épen csak az volt a baja, hogy a szemre nagyon is hatott, de az értelmet már nem tudta kielégíteni, mert a festői vityillók primitív, életveszedelmes alkotások voltak, s ki voltak téve annak a külön veszedelemnek is, hogy egy sziklagörgeteg rájuk szakad s emberestül, mindenestül lesodorja őket. A Tabán első nagyobb mérvű rombolása tehát a Gellérthegy, majd a Döbrentei-tér és az Attila-körut szabályozásával kezdődött. Az apró házacskák egész tömegével tüntek el a Gellérthegy körül s az alsó Tabán utcái is a villamos vonal bevezetése folytán iparkodtak rohamosan előnyös külsőt változtatni.

A villamos kultúra eme száguldó ördögsekerei ellenére, a Tabán egyik része megmaradt azért ősi vadonságában. Ez a rész, mely egy tömbben van ma is, alkotta az igazi rácvárost, melyről a Tabán elnevezését nyerte. És ez a rész fog most bontás alá jutni az összes benne levő kaeskaríngós, szabálytalan, hegynek fel- és völgynek lemenő utcáival, különös és furcsa házaival és érdekes házcsoportjaival. A szabályozás a Szent János-tértől fog kezdődni az Attila-körut kiépítése érdekében. Tehát mindaz, ami az Attila-körutnak a Szent János-tér felőli torkába esik, pusztulásra van rendeltetve, nevezetesen: az Árok-utca, Arany Kakas-utca, Iv-utca, Bocskay-tér, Kereszt-utca, Hadnagy-utca, Fehér Sas-tér, Horgony-utca, Szarvas-utca, Görög-utca, Virág-utca egészen a rác templomig, illetőleg a Rácfürdő vonaláig, de a

Gellérthegy és Naphegy felé terjedő tömb többi része is természetesen meg fog szűnni, mert a szabályozási vonalakhoz illeszkednie kell.

Egyszóval itt nem akármilyen rombolásról van szó, hanem egy egész városrésznek a kiirtásáról, melynek helyébe a főváros a viszonyoknak megfelelő rendezés, modern utcákat akar létesíteni illő modern épületekkel. A Tabánban ma összesen ötvennégy utca, tér és lépcső van, amelyekből legfeljebb huszonöt fog megmaradni, vagy talán még ennyi sem. Ezek is abból a részből, mely az eddigi szabályozás vonalában fekszik. A többit úgy át fogják furni-faragni, hogy egy-két év múlva benszülött tabániak sem fognak ráismerni.

A fejlődés érdekében meg kell nyugodni mind ezekben, mert végtére is nem ez az első eset, hogy a Tabánt az idők forgása megváltoztatja. Jóformán egyéb sem történt benne, mint hogy folytonosan változott, amíg eljutott mostani állapotába. A változást azonban nem külsőségekre kell értelmezni. Ebben a tekintetben a tabáni rész elég konzervatív tudott lenni, hanem az uralkodó népességének a térvesztése, majd újabb telepések tulsulyra jutása idézte elő életében a mozgalmasabb epochákat. A Tabán szót, illetőleg a Taben-hegyet először a II. Endre okleveleiben találjuk felemlítve. Az Endre-féle 1212-iki oklevél a Taben-hegy hollétére nézve azzal az értesítéssel utal, hogy Buda és a hévizek között léteznek. Az idézett oklevélben a Taben, illetőleg *Tabenra* kifejezés a következő mondat kíséretében találatik: „... et inde ascendit ad medium montis, qui dicitur *Tabaura* (alias *Tabenra*).“ Vannak, akik azt hiszik, hogy a Tabán elnevezés eredetét a Tabenra-ban kell keresni, de hogy miért, nem tudják megokolni. Sokkal valószínűbb eredményt ígér ennél a nyelvi alapon való magyarázat. A Tabán legállandóbb és legnevezetesebb telepései a szerbek voltak, kiknek az ittléte után nevezte el a köznyelv a városrészt is Rácvárosnak. A szerb nyelvben pedig a tabán szó nem ismeretlen. Valaminek az alját, a talpát jelenti és speciálisan alkalmazzák a cipő- vagy csizmatalp azon részére, mely a talp alsó szélétől a sarokig terjed.

A szerbek úgy is értelmezik, hogy a Tabán hegy-alját, hegy vagy vár alatt elterülő területet jelent, mint ahogy a Gellérthegy tövében évszázadokon át ott húzódott ez a városrész is. Ez a magyarázat valószínű azért is, mert a helynevek rendszeresen attól a néptől veszik eredetüket, mely legkorábban és leghuzamosabb ideig tartózkodott az egyes telepeken. Feltéve esetleg, hogy a tabán nem török eredetű szó vagy olyan, mely a törökből ment át a szerb nyelvbe, az etimológiai alapon való megfejtést egyelőre elfogadhatjuk. Budának évszázadokon át a Tabán legnagyobb városrésze, melyet az Árpádházi, az Anjou és Jagello uralkodóházak alatt azonban nem Tabánnak, mert ez a neve akkor még ismeretlen volt, hanem Kis-Pestnek neveztek. Nagy Lajos uralkodása alatt,

mint Pest gyarmatát említik az oklevelek s ide tartozott a régi Sáros-fürdő közelében levő egykori helység, Alhéviz, másként Erzsébetfalva, mely azóta természetesen eltűnt a föld színéről. A török hódítás korában Tabán és a Krisztinaváros egy városrészt alkottak „hosszúváros“ cím alatt. Biztos adatok a lakosság nemzetiségéről a régebbi századokra nincsenek. De kétségtelen, hogy leginkább rácok és magyarok laktak, mert a németek inkább a mai Krisztinavárosban és a Várban telepedtek le. A török világ kezdetével aztán Tabán is átalakult a győzők izlésének képére. Egész utcákat foglaltak el maguk számára itten a török iparosok és kereskedők s az ő szomszédságukban élt a gyaúr, akár magyar, akár rác volt a boldogtalan.

Ennek a századokba vesző török életnek a mai Tabánban már csak egy-két emléke maradt meg házak és fák alakjában. A török építési mód sajátosságait találjuk például a Kereszt-utca és Arany kakas-utca sarkán húzódó egyemeletes, hegyes tetőzetű, a kapu fölött félivalakban kivágott falazatu házban, de még ennél is, mely csak részleteiben tárja fel a török építkezési módot, tisztább stilű az a Kör- és Hadnagy-utca sarkán levő ház, mely egészen abban a modorban épült, aminők Törökországban ma is általánosan találhatók. A törökök ittlétének emlékét őrzi még a fürdőkön kívül két öreg fa. Mind a kettő lehet, szakértői megállapítás szerint, legalább is háromszázötven-négy-száz éves. Az egyik a Kör-utca 17-ik számú ház legnagyobb disze, mely a régies modoru, érdekes kapuszerkezettel bíró ház egész udvarát betölti. A törzsből hat vastag ág nyulik ki és körös-körül szétveti ágait az udvarban. A másik, szintén eperfa, a Kőműves-utca, vagyis lépcső 11. számú házában található. Ez is az egész udvart elfoglalja. Törökkori maradvány még, persze azóta többször átalakított mivoltában, a Rudas-fürdő, melyet Istvánffy adatai szerint Mustafa török basa építtetett 1556-ik esztendőben s a törökök Budán való tartózkodása idejéig a Mustafa-fürdő nevet viselte. A rácfürdő Mátyás király alatt jött divatba s csakis a királyi család használatára létesült. Később természetesen ez is a törökök birtokába jutott, mint a mai Lukács- vagy Császárfürdő, hol a török basák nagyobb építkezéseket rendeztek.

A tabáni törököknek mecsetjük is volt, még pedig a mai ráctemplom helyén. Budavára 1687-iki ostroma után azonban rohamosan megváltoztak az itteni népességi viszonyok. A törökök nagyobb része itt hagyta lakóhelyét, a kisebbik rész, amelyik nem költözött vissza, pár esztendő alatt beolvadt a magyarságba vagy a szerbségbe. Nagyobb számban kétségtelenül szerbek telepedtek le Tabánban, kik már a tizenhetedik században olyan tömegben éltek, hogy egyházat akartak alapítani. 1728-ban végre olyan kedvezően alakultak a viszonyok, hogy a templom alapkövét letehették és a tabáni szerb egyházközséget megalapíthatták. Hogy ez megtörtént és megtörténhetett, bizonyítja legjobban az a nagy vagyoni és számbeli erőt, melylyel a tabáni szerbek ekkor birtak.

Az itt lakó szerbség jó magyarérzelmű népség lett, melynek érdekei egygyé váltak a magyarsággal, sőt kulturtörekvéseitől sem zárkóztak el. Legérdekesebb példa rá Vitkovics Mihály, kinek elődei Tabánban laktak, mint szerb papok, az ő atyja is pap volt, de az ébredező nemzeti szellem ereje a fiut már ugy elkapta, hogy a magyar írók társaságában találta legjobban magát s ő is igyekezett hasznára lenni annak az irodalomnak, melynek ügyét a legkiválóbb tehetségek karolták fel. A régi Tabán egy másik nevezetessége volt Virág Benedek, aki a ma is meglevő Apródtutca 10. szám alatti házban lakott egyfolytában harmincöt évig. Az utcát régebben „Alsó várbeli feljárt“-nak, 1875-ben Palota-utcának, 1879 óta pedig Apródnak nevezik. Az itteni Ajkay-féle ház tulajdonosai a tizenkilencedik század elején a budai jezsuiták voltak, a hetvenes években birta Ajkai Imre s róla kapta mai elnevezését. Virág Benedek 1795-ben költözött ide s csak 1810-ben hagyta el rövid időre, akkor is kényszer miatt, mivel a tüzvész, mely a ráctemplommal és a tabáni római katolikus templommal együtt a Rácváros nagyrészét elhamvasztotta, az ő lakását sem kímélte meg.

1830 január 23-án halt meg Virág Benedek nagy szegénységben és nagy részvétlenség mellett. Az utódok valahogy helyrehozták a kortársak mulasztásait, 1880 szeptember 13-án emléktáblát állítottak az egyszerű ház falába, Tárkányi Bélának következő, ma is ott levő emlékvorsóval:

Nemzeti léleknek tüzes ébresztője lakott itt,
Zengve dalát s irván nemzete századait.
Itt élt, halt — nem halt... meghalva is él, aki úgy élt,
Mint a magyar nemzet dísz: Virág Benedek.

Kissé lejjebb kanyarodva, a Döbrentei-utcában, egy másik nevezetes, sőt világhírű férfiú szülőházát találjuk, a Semmelweis Ignácét, kinek nemrég emelt szobrot a főváros közönsége. A Döbrentei-téren az 1810-ki tüzvész emléket hirdeti egy emeletes ház, melynek vasrácsos terraszán német felírásu tábla tűnik elő az egykori tűz főbb eseményeinek jelzésével. A történelmi nevezetességű régiségek közül más fontosabb emlék alig ötlük szemünkbe. Legfeljebb a Döbrentei-utca 15. szám alatt levő empire-stilű kétemeletes, ódon házat kell még említenünk, melynek külső falán a két nagy árviz magasságát jelző márványtábla látszik. Az egyik, az alul levő, az 1795-iki, a felső az 1838-iki árviz magasságát mutatja. A tűzön kívül ugyanis a vízár is hatalmas pusztításokat tett a régi Tabánban, habár az itt szenvedett károk kisebbek voltak a pesti nagy szerencsétlenségekhez képest. A tizennyolcadik század első felében a pestis is sok áldozatot szedett a budai részekből, de lassanként mindezt kiheverték a szerbek és az itt lakó magyarok is, kiknek patriárkális, vidám életéről is maradtak fenn feljegyzések.

Egy mult század eleji humorisztikus író, Gaal György, több érdekes dolgot jegyzett fel a tizenkilencedik század eleji tabániak életéről. Vendéglőik, korcs-

máik és kávéházai még a pesti közönséget is vonzották, különösen a rácvárosi sörház és a rácvárosi Korona (kávéház) voltak azok a helyek, melyeket a pestiek szívesen látogattak. Az elsőről Gaal György a következő tréfás epizódot jegyezte fel:

„A' Borbélyommal elmentem a' Ráztvárosi Sörházba, ott két Kopaszfejű Matematikusok egy Pint sör mellett, de bezzeg, ott sógor uram is azt tanulhatta volna tőlük, a' mit a' Világ teremtésin senki sem tudott. Az egygyik Matematikus a' Pohárnak üres Fundusába tekintvén, a' másíknak megbizonyította, hogy a' Cirkulus nem Gömbölü, hanem négy szegletü. Én azt meg akarván tapasztalni, mindjárt egy Pint sört hozattam magamnak. De a' Poharam négy szegletességét csak akkor érzettem meg, midőn már a' fejembe kezdtek forogni a' kvadratusok.“

A tabáni kávéházi életről szól Gaal Györgynek ez a másik jegyzése. „Tsak igaz — írja Gaal „Furkás Tamás leveleiben“ — hogy a' Kabak addig uszkál a vizen, míg el nem merül: én is a' kedves Halbelsőfi Banknál (a' Ráztvárosi kávéházban) mindaddig megjelentem, míg az erszényemet a játék meg nem lapította és így nem ott hízta, a' hol biztam.“

A tabáni vendéglőkről Gaalon kívül csak jó félszázad mulva, Vahot Imréné, Pestről és Budáról szóló kalauzában olvasunk egy-két jegyzést, melyekből mindössze azt tudjuk, hogy híres tabáni szálloda volt a hatvanas években az Arany Bány, kitünő vendéglő volt a Három kapáshoz (ilyen című vendéglő ma is van Budán) és Bartha Lajosnak az Egyház-utcában levő korcsmája. Ezeket a régiségeket ma már hiába keressük, de találunk helyettök százszámra különböző-külömbféle érdekességű házakat, miknek semmi építészeti törvényök nincsen. Épültek a tabáni mesterek izlése, belátása, szeszélye szerint, más és más modorban mindenik. Az egyik beillene akár lovagvárnak, a másik mult századbeli romantika poétikus kedvességeivel lép szemünk elé, a harmadik kanyargósan indul, aztán, mintha unná a dolgot, megáll és a talaj emelkedett részéhez támaszkodik, a negyedik kis alacsony földszinttel kezdődik, de minél beljebb megyünk az udvaron, annál magasabbra válik és így tovább. Van olyan ház (Hadnagy-utca 14. sz.), mely emeletesnek indul s aztán földszintben végződik s van olyan is, mely emeletes akart lenni, de építetője meggondolta a dolgot. Kívül nem tétetett ablakokat, csupán egyet-egyet a két utcára kiugró sarokra, mert időközben, ugy látszik, célszerűbbnek látta, hogy udvari lakásokat rendezzen be az épületben. Látunk érdekes kapukat, boltozatokat, faldíszeket, mind olyanok, amiknek Pesten már évtizedek óta hire-hamva sincs s aztán az apró házacskák tömkelegében észrevesszük végre azokat a kedves helyeket, bizalmas kis korcsmákat, hol a tabáni burgerség mulatságait rendezte. Ilyenek a Fehér Sas-utca 4. szám alatt a „Mély pince“, mely egykor a hajósoknak volt híres vendéglője, az Attila-köruttra torkolló „Vig déli vasutas“ és egy

emelkedettebb ponton az Alpekker Antal halászlé-csárdája, írók és művészek népszerű találkozó helye.

A Tabán egykori szerb jellege ma már egészen eltűnt. A szerb egyház létezik még, a templom is megvan, de hivek már nincsenek. Elmagyarosodtak, elköltöztek vagy kihaltak. A púsztulási folyamat nem mai keletű. A közeli falvakból beözönlő svábokkal a tabáni szerbség nem bírta ki a versenyt s már 1850-ben az összes budai szerbek száma, hivatalos kimutatás sze-

rint, 1186 körül állott. Az utolsó félszáz esztendő alatt aztán majdnem egészen kipusztultak, úgy hogy mire a régi Tabán az új építkezések és az új városrendezés folytán eltűnik, más hirmondó a szerb templomon kívül alig fog maradni, mely tudtul adja a későbbi generációnak, hogy rác város létezett itt egykor s a rácok exotikus Tabánja volt az a hely, mely a régi Buda primitívsegeit legtovább megőrizte.

Zuboly.

Adomák.

Cinikusan.

— Gergelyék már nem élnek együtt.
— Ah, igazán? Miért nem? Rajtakapta talán az asszonyt?
— Nem. Meghalt.

A feltaláló.

Tanár: Mit talált fel Watt James? . . . Nos?
A gőz. . . gőz. . .
Diák (ragyogó arccal): A gőzmetéltet.

Önárulás.

Nagysága: Hát maga tud írni?
Szakácsnő: Hogyne, kezét csokolom, bizonyítványaimat is magam irtam . . .

Érv.

— Doktor ur, maga négy hétig kezelt ugyan, de csak három hétre fizetek.
— Miért, ha szabad kérdeznem? Azt hiszem, lég figyelmesen kezeltem.
— Igen, de egy hétig oly lázas voltam, hogy nem is láttam magát.

Kritika.

A pincér beszél a konyhába:
— Itt van az a híres író, de úgy látom, az is csak olyan közönséges ember, mint mi.
— Mennyiben? kérdi a szakács.
— Hát ő is csak azt mondja, hogy a bifsztek olyan, mint a csizmatalp.

Butor-beraktározást

száraz raktáraikba teljes felelősséggel,

költöztetést

tiszta butorkocsikkal, helyben és vidékre

legjutányosabban elvállal

Balassa Gyula és Társa

Telefon 33—32.

VI., Teréz-körut 19.

Telefon 33—32.